

BIULETYN OGRODÓW BOTANICZNYCH, MUZEÓW I ZBIORÓW

Informacje podstawowe o ogrodach botanicznych i arboretach

Biuletyn Ogrodów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów będzie zamieszczał w kolejnych numerach podstawowe informacje o naszych ogrodach i arboretach. Zaczynamy tę serię od przedstawienia najstarszego ogrodu botanicznego w Polsce.

KAZIMIERZ SZCZEPANEK

Ogród Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

OGRÓD BOTANICZNY UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W KRAKOWIE

Adres:

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Botaniki

31-501 Kraków, ul. Kopernika 27

Tel. 102-77 centrala, 126-20

Instytucją sprawującą nadzór i finansującą jest Uniwersytet Jagielloński. Ogrodem kieruje dyrektor Ogródu Botanicznego UJ mianowany co 3 lata. Obecnie dyrektorem Ogródu jest doc. dr hab. Kazimierz Szczepanek.

Personel Ogródu: Pracownicy naukowo-badawczy: dr Alicja Piekiełko, dr Bogdan Zemanek, mgr Maria Lankosz-Mróz, inspektor Ogródu: inż. Kazimierz Batko, 16 pracowników inżynierijno-technicznych (w tym z wyższym wykształceniem 5 botaników, 7 ogrodników), 22 pracowników obsługi i 1 pracownik administracyjny.

Historia Ogródu

Ogród Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego został założony w 1783 r. w okresie reformy Uniwersytetu Jagiellońskiego przez Komisję Edukacji Narodowej z inicjatywy Stanisława Augusta Poniatowskiego. Pierwotnie był to ogród prywatny o geometryczno-osiowej kompozycji, w pierwszej połowie XVIII wieku przekształcony w park o kompozycji barokowej typu francuskiego, o powierzchni ok. 3,5 ha. Częściowo układ geometryczno-osiowy zachował się do dziś. Ogród

powiększany był kilkakrotnie, ostatnio w 1959 roku. W nowszych częściach ma on założenia typu malowniczo-krajobrazowego tzw. angielskiego.

Pierwsze szklarnie powstały w 1786 r. Pierwsze alpinarium urządzono w 1836 r. Od 1806 r. rozpoczęto wydawanie drukowanego spisu nasion *Catalogus plantarum horti botanici Cracoviensis* — obecnie *Index Seminum Quae Hortus Botanicus Universitatis Jagiellonicae Cracoviensis Mutuo Commutanda Offert*.

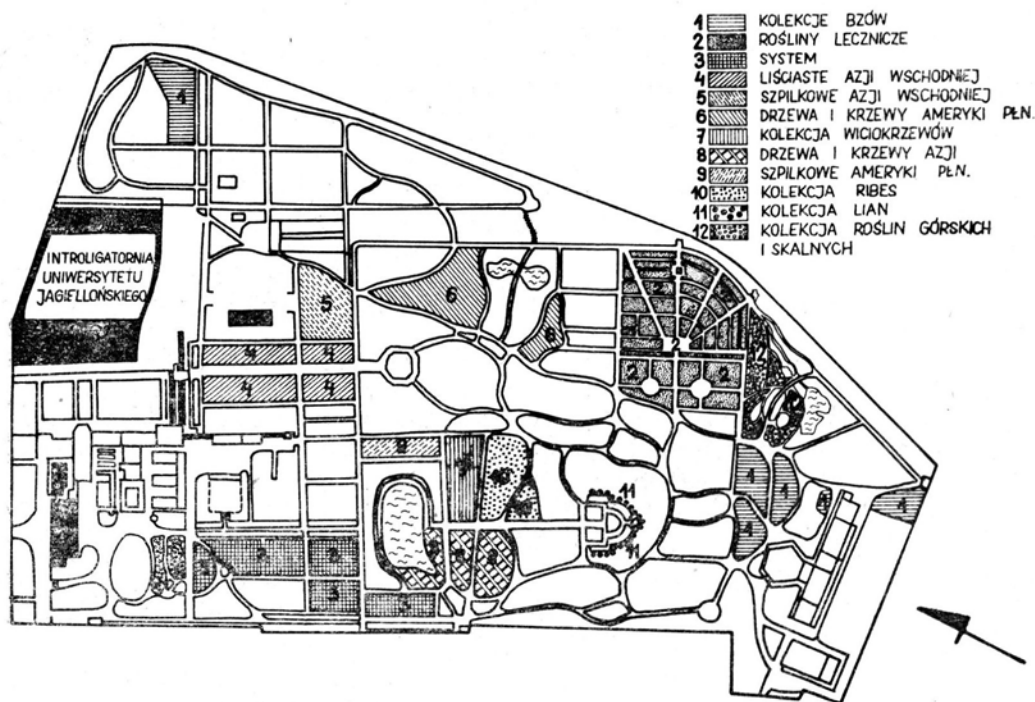
W 1964 r. wydano pierwszy katalog roślin *Catalogus plantarum quae in Horto Botanico Cracoviensis ...educatur*.

Na połowę XIX wieku przypada szczególnie obfity wzrost kolekcji roślin, zwłaszcza szklarniowych (storczyki i paprocie).

Na przełomie XIX i XX wieku Ogród Botaniczny był ważnym ośrodkiem pracy naukowej botaników. Obecnie po utworzeniu Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1912 r. Ogród Botaniczny jest jego częścią składową.

Położenie i powierzchnia zajmowana przez Ogród

Ogród Botaniczny UJ w Krakowie użytkuje obszar o powierzchni 9,8 ha. Ponadto posiada filię w Modlnicy (ok. 14 km na północny zachód od centrum Krakowa) o powierzchni 7,9 ha. Przewiduje się urządzenie i zagospodarowanie filii w Dobczycach (ok. 30 km na południe od Krakowa) o pow. 50 ha.

1. Plan ogrodu botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego przedstawiający rozmieszczenie ważniejszych kolekcji roślinnych

Położenie Ogrodu Botanicznego UJ w Krakowie określają: szerokość geogr. północna 50°04' długość geogr. wschodnia 19°58', wysokość n. p. m. — rzędne wahają się w granicach 201,00 — 208,00 m.

Ogród usytuowany jest na skarpie wyższej terasy Wisły oraz na terasie niższej podziowej.

Gleby i klimat

Teren Ogrodu jest pod względem morfologii i układu warstw naturalną enklawą w otoczeniu, które ulegało znacznemu przekształceniu przez działalność człowieka.

W budowie geologicznej występują cztery wyraźnie różniące się między sobą kompleksy:

1. kompleks ilasty obejmujący osady wieku miocenijskiego występuje na głębokości od ok. 12 do ok. 16 m od powierzchni (strop),

2. kompleks żwirowo-piaszczysty — osady wieku plejstocenijskiego, których miąższość waha się w granicach 8 do 14 m,

3. kompleks pylasto-piaszczysto-torfowy — osady wieku plejstocenijskiego i holocenijskiego,

4. kompleks nasypowy gliniasto-gruzowy o miąższości 1,5 do 4,0 m.

Poziom wodonośny stanowią piaski i żwiry plejstocenijskie. Zwierciadło wód gruntowych układa się ze spadkiem terenu z północnego zachodu w kierunku południowego wschodu w stronę Wisły. Wahania w warunkach naturalnych przed spiętrzeniem Wisły i regulacją poziomu wód gruntowych (1965/66) wynosiły w latach przeciętnych około 0,5 m.

Różnice między stanami najniższymi w latach suchych i najwyższymi w latach mokrych wynosiły 1,5 m. Po uruchomieniu systemu odwadniającego poziom zwierciadła wody gruntowej obniżył się od ok. 1,5 m do ok. 3,0 m.

Amplituda wieloletnia za lata 1967—1974 osiąga wartość ok. 1,0 m przy średnio obniżonej podstawie wyjściowej o ok. 0,8 m. Charakter klimatu określają następujące elementy (na podstawie stuletnich obserwacji):

— średnia temperatura roku waha się od 5,5 do 9,9°C, przy czym najczęściej w przedziale od 8,0 do 9,9°C

— średnie temperatury stycznia mieszczą się w przedziale od -4,0 do 2,1°C

— średnie temperatury lutego w przedziale od 0,0 do +1,9°C

— średnie temperatury lipca w przedziale 18,0 do 19,9°C

— najwyższa temperatura może osiągnąć wartość 37,4°C (w sierpniu); najniższa może spaść do -33,1°C (w lutym),

zima trwa przeciętnie 70 dni, okres wegetacyjny 222 dni, okres intensywnych procesów rozwoju roślinności 165 dni.

— ostatni przymrozek wiosenny notuje się przeciętnie 4 maja, a pierwszy przymrozek jesienny 7 października — okres bezprzymrozkowy trwa więc przeciętnie 155 dni.

— średnia roczna ilość opadów wynosi 665 mm, przy czym największa średnia

roczna opadów może przekroczyć 900 mm, a najmniejsza osiąga zaledwie 420 mm, — liczba dni z pokrywą śnieżną może się wahać od 35 do 114, — w cieplej porze roku przeważają wiatry z zachodu i północnego zachodu, a w zimie — z południowego zachodu, częste są również wiatry ze wschodu. Średnie temperatury miesięczne i średnie sumy opadów za lata 1966—1975 przedstawiają się następująco:

	Styczeń	Luty	Marzec	Kwiecień	Maj	Czerwiec
Temp. °C	-2,8	+4,0	+3,5	+8,8	+13,8	+16,5
op. mm	34,6	36,3	30,0	48,7	86,0	121,3
	Lipiec	Sierpień	Wrzesień	Październik	Listopad	Grudzień
Temp. °C	+18,0	+17,6	+13,3	+8,3	+4,1	-0,4
op. mm	117,7	97,7	42,6	52,0	37,0	40,2

Kolekcje roślinne

Kolekcje żywych roślin liczą ok. 6 tys. gatunków i odmian. Ważne ze względów naukowych i dydaktycznych kolekcje żywych roślin w gruncie zebrane są w grupy, z których najważniejsze to:

dział systematyczny (system filogenetyczny roślin kwiatowych) obejmujący 669 gatunków roślin,

dział zmienności i ewolucji obejmujący 100 gatunków roślin,

dział biologii kwiatów i morfologii ok. 50 gatunków,

dział roślin leczniczych obejmujący ok. 370 gatunków,

dział roślin skalnych i górskich obejmujący ok. 700 gatunków,

arboretum obejmujące ok. 100 gatunków roślin,

dział roślin ozdobnych obejmujący ok. 700 gatunków i odmian roślin.

Szklarnie Ogrodu Botanicznego obejmują trzy kompleksy o ogólnej powierzchni 2450 m², w tym dwa kompleksy udostępnione są do zwiedzania z ograniczeniem czasowym (4 godz. dziennie w sezonie letnim od 10⁰⁰—14⁰⁰).

Z kolekcji roślin szklarniowych na szczególną uwagę zasługują: ok. 1000 gatunków sukulentów, w tym ok. 600 gatunków kaktusów; ok. 100 gatunków roślin wodnych i błotnych; ok. 600 gatunków i odmian storczyków, ok. 130 gatunków i odmian ananasowatych, ok. 20 gatunków palm, 8 gatunków sagowców, ok. 15 gatunków figowców, ok. 70 gatunków i odmian paproci, ok. 100 gatunków i odmian wrzosowatych, oraz rośliny egzotyczne, które w porze letniej wystawiane są na wolne powietrze w grupach geograficznych w ogrodzie. Wiele roślin szklarniowych jest w Ogrodzie utrzymywanych od przeszło 100—200 lat, np. sagowce, karły japońskie — *Cedrus*, *Cupressus*, *Thuja*, palmy (*Phoenix canariensis*), storczyki — *Cyrtopodium Andersoni*.

Ogród otwarty jest dla publiczności od kwietnia do końca października w godz. od 9⁰⁰—17⁰⁰ (od maja do połowy sierpnia do 19⁰⁰). W sezonie zimowym tylko w niedziele od 10⁰⁰—14⁰⁰.

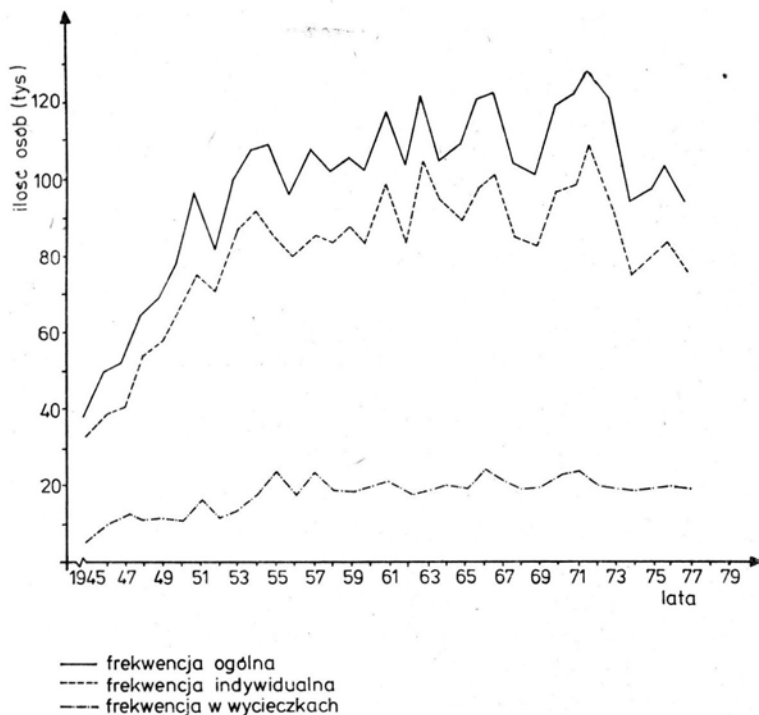
Zbiory Ogródu

Ogród posiada zbiory muzealne próbek drewna gatunków krajowych i obcego pochodzenia (ok. 1000 okazów), zbiorów owoców i nasion przeważnie obcego pochodzenia (tropikalne) (ok. 1500 okazów), a także 700 okazów zbiorów paleobotanicznych oraz wydzielone zbiory Mariana Raciborowskiego z Jawy, obejmujące 347 okazów dendrologicznych — oraz 450 okazów owoców nasion mokrych i suchych.

Zbiory te są magazynowane, ze względu na brak odpowiednich pomieszczeń na ich ekspozycję, a udostępniane są wyłącznie szczególnie zainteresowanym za specjalnym zezwoleniem. Wykorzystywane są regularnie do zajęć dydaktycznych ze studentami biologii. Okresowo urządzone są tematyczne wystawy, przeznaczone dla szerokiego kręgu zainteresowanych.

Ogród nie posiada odrębnej biblioteki, a jedynie podręczny księgozbiór liczący około 300 voluminów polskich i obcojęzycznych, wydzielony z Biblioteki Instytutu Botaniki UJ i PAN, której zbiory liczą 25750 voluminów książek i broszur, 1743 voluminy czasopism oraz 749 voluminów zbiorów specjalnych (starodruki).

Ogród nie posiada również wyodrębnionych zbiorów zielnikowych. Zbiory te są gromadzone i przechowywane w Zakładzie Taksonomii i Fitogeografii Instytutu Botaniki UJ.

2. Frekwencja osób zwiedzających ogród botaniczny w latach 1945—1977

Działalność naukowa

Działalność naukowa pracowników Ogródu obejmuje różne kierunki botaniki, tj. szeroko pojętą geobotanikę, cytotaksonomię roślin, historię botaniki. W planach perspektywicznych przewiduje się ukierunkowanie działalności badawczej nad biologią i autekologią oraz cytotaksonomicznym zróżnicowaniem jednostek taksonomicznych reprezentowanych w istniejących kolekcjach oraz gatunków i rodzajów zagrożonych wyginięciem w związku z antropogenicznymi przemianami środowiska.

Od szeregu lat gromadzone są obserwacje fenologiczne oraz dane o aklimatyzacji i sposobach uprawy wprowadzonych gatunków obcego pochodzenia.

Z kolekcji Ogródu korzystają stale i od dawna botanicy różnych specjalności (badania z zakresu fizjologii roślin, cytotaksonomii i genetyki, ekologii roślin, ogrodnictwa, farmacji, mikologii, algologii itp.).

Doc. dr hab. KAZIMIERZ SZCZEPANEK
Ogród Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego,
ul. Kopernika 27, 31-501 Kraków

ALEKSANDER ŁUKASIEWICZ
Ogród Botaniczny UAM

KONKURS NA NOWOCZESNY OGRÓD BOTANICZNY W PAWŁOWICACH KOŁO POZNANIA

W ramach projektowanej sieci ogrodów botanicznych w Polsce przewiduje się również budowę dużego, nowoczesnego ogrodu botanicznego w Poznaniu, dla potrzeb środkowo-zachodniej części kraju.

Sugestia budowy nowoczesnego ogrodu botanicznego w Poznaniu, wysunięta w roku 1974 przez dr Stanisława Cozasia, ówczesnego prezydenta m. Poznania, była konsekwentnie rozwijana przez Wydział Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska (obecnie Wojewódzki Zarząd Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich) i kierownictwo Ogródu Botanicznego UAM. Wyrazem tego było wyszukanie przez autora w roku 1974 odpowiedniego terenu dla przyszłego ogrodu botanicznego w Pawłowicach koło Poznania, włączenie tego założenia do perspektywicznych planów miasta